

DELI

POTENSIALET FOR ET STYRKET MENNESKERETTIGHETSENGASJEMENT FRA KIRKELIGE AKTØRER KAN SYNES Å VÆRE STØRRE ENN NOEN GANG. SAMTIDIG SOM MENNESKERETTIGHETENE HAR FÅTT STYRKET SIN STILLING I NORGE OG I VERDEN, HAR VI OGSÅ I KIRKEN SETT EN UTVIKLING I TENKNINGEN RUNDT TEOLOGI, KIRKE, RETTIGHETER OG DIAKONAL PRAKSIS.

DEN FØRSTE DELEN AV DETTE DOKUMENTET TAR FOR SEG PRINSIPIELLE SPØRSMÅL: I LYS AV TEOLOGI, NYERE DIAKONIFORSTÅELSE OG MENNESKERETTIGHETSTENKNING UTFORSKES HVA SOM KAN VÆRE KIRKENS ROLLE SOM MORALSK PLIKTBÆRER I DAG.

01 INNLEDNING

Den norske kirkes arbeid med menneskerettighetene er bredt og sammensatt. I Mellomkirkelig råds daglige arbeid er menneskerettighetene viktig både som premissleverandør og som verktøy i behandling av en rekke av rådets ansvarsområder, det være seg i arbeid for klimarettferdighet eller økonomisk rettferdighet, papirløses situasjon eller konvertitter som er truet med hjemsendelse til land med store brudd på religionsfriheten, internasjonalt arbeid mot kastediskriminering eller deltakelse i Oslokoalisjonen for tros- og livssynsfrihet. Mange menigheter og enkeltpersoner i Den norske kirke har et direkte engasjement for menneskerettighetene for eksempel i konkrete asylsaker, gjennom misjons- eller vennskapsarbeid eller gjennom Kirkens Nødhjelps fasteaksjon.

Mellomkirkelig råd representerer Den norske kirke i ulike sivilsamfunnsfora hvor menneskerettighetsspørsmål behandles, slik som NGO-forum for menneskerettigheter og ForUM for Utvikling og Miljø, og i internasjonale økumeniske organisasjoner som Kirkenes verdensråd, Det lutherske verdensforbund og Konferansen av europeiske kirker (KEK). Menneskerettighetsutvalget (MRU) under Komiteen for internasjonale spørsmål (KISP) holder seg oppdatert på menneskerettslige tema og menneskerettighets-situasjonen internasjonalt og fungerer som

faglig rådgivningsorgan for KISP og Mellomkirkelig råd. I ulike organer i Den norske kirke brukes også menneskerettighetene aktivt i det daglige arbeidet. Samisk kirkeråd har for eksempel opparbeidet seg en betydelig kompetanse på urfolksrettigheter og arbeider for å fremme disse rettighetene både nasjonalt og i internasjonale fora. Menneskerettighetene gir videre viktige premisser og rammer for kirkens arbeid for likestilling, integrering av mennesker med funksjonshemninger og på andre områder.

Det er likevel snart 25 år siden Den norske kirke hadde en helhetlig behandling av kirkens arbeid med menneskerettighetene ved at Mellomkirkelig råd etter en bestilling fra Kirkemøtet fikk utarbeidet en utredning og på den bakgrunn gjorde et prinsippvedtak om rådets internasjonale menneskerettighetsengasjement.¹ Konteksten den gang var den kalde krigen og øst/vest-konflikt, og en kritikk mot kirkens antiapartheidarbeid som gjorde det nødvendig å vise at kirkens utadrettede menneskerettighetsarbeid var teologisk fundert.²

I dag er konteksten en annen. Etter den kalde krigens slutt har vi fått en større internasjonal enighet og oppslutning om menneskerettighetssystemet, og i Den norske kirke er et aktivt menneskerettighetsengasjement knapt like kontroversielt som det var for et kvart århundre siden. I 2014 feirer Norge, og Den norske kirke, 200-årsjubileet for Den norske Grunnloven, samtidig som Stortinget skal ta stilling til foreslåtte grunnlovsendringer som forhåpentlig vil styrke menneskerettighetenes plass i Grunnloven. Menneskerettighetenes styrkede stilling,

[1] Jan-Olav Henriksen: *For menneskelivets skyld. Den norske kirkes internasjonale menneskerettighetsengasjement*. Mellomkirkelig råd, 1988 (MKRs vedtak finnes som vedlegg til dette heftet).

[2] Jan-Olav Henriksen: "Developing a Human Rights Theology" I Peter Prove og Luke Smetters: *Faith and Human Rights. Voices from the Lutheran Communion*. LWF documentation, 51/2006. Minneapolis: Lutheran University Press.

både i kirken og i samfunnet for øvrig, utgjør et godt fundament for å utvikle et kirkelig og diakonalt nærvær i en ny tid. Vår tid preges av klimakrise, fortsatt global fattigdom og et Europa i økonomisk og sosial krise. Globaliseringsprosesser og åpnere grenser innen Europa gjør at vi konfronteres med fattigdom på en annen måte enn før, på måter som utfordrer både jus, politikk og etikk. På den globale arena fremstår kristne og andre religiøse aktører som både forsvarere av rettigheter og noen ganger som motkrefter, for eksempel mot kvinners rettigheter.

MENNESKERETTIGHETENES STYRKEDE STILLING, BÅDE I KIRKEN OG I SAMFUNNET FOR ØVRIG, UTGJØR ET GODT FUNDAMENT FOR Å UTVIKLE ET KIRKELIG OG DIAKONALT NÆRVÆR I EN NY TID.

Denne utredningen viser at Den norske kirke kan slutte seg til menneskerettighetssystemet slik det er nedfelt i *FNs Verdenserklæring om menneskerettigheter* og det internasjonale menneskerettighetssystemet. Den søker å vise at menneskerettighetene kan tolkes i lys av kristen teologi og etikk, og at arbeidet for menneskerettighetene er en integrert del av kirkens diakonale oppdrag, slik det blant annet er uttrykt i Diakoniplan for Den norske kirke. Samtidig vil vi vise at menneskerettighetene ikke er uttømmende for kristen etikk. Kjærlighet, tilgivelse og forsoning er eksempler på kristne verdier som menneskerettighetene ikke dekker. Kirkens diakoni vil derfor strekke seg lenger enn til arbeid for å oppfylle menneskers rettigheter. Menneskerettighetene vil på mange områder utgjøre minstestandarder som har sitt grunnlag i en bred internasjonal enighet, og som derfor er et viktig verktøy i arbeidet for sosial rettferdighet og mot urett og undertrykkelse.

Samtidig som Den norske kirke kan og bør fundere sitt menneskerettighetsengasjement i sin egen teologi, vil andre religioner og livssyn ha sine egne tolkninger av menneskerettighetene og egne begrunnelser for sitt menneskerettighets-

engasjement basert på egen lære. Et mangfold i tolkninger av menneskerettighetene kan styrke arbeidet for menneskerettighetene, og menneskerettigheter kan dermed være et område som egner seg godt for gjensidig forståelse og samarbeid på tvers av livssyn.

Noen utviklingstrekk

I de siste tiårene har politisk og annen normativ argumentasjon basert på menneskerettighetene blitt enda mer dominerende enn tidligere, i alle fall i Norge og andre vestlige land. Menneskerettighetene har på mange måter fått en sterkere stilling, idet rettigheter tas som utgangspunkt i svært mange samfunnsmessige debatter. En slik omfattende bruk av rettighetsbegrepet kan innebære en risiko for at begrepet blir utvannet og brukes uten en bevissthet om hva det innebærer. Samtidig har skarpere debatter om forståelsen av kontroversielle rettigheter som torturforbudet, prinsippet om barns beste eller retten til helse gitt større klarhet om deres reelle betydning.

Etter den kalde krigens slutt ser vi generelt en større åpenhet for menneskerettighetsarbeid og en større internasjonal konsensus rundt menneskerettighetene. Mens den kalde krigen var preget av en motsetning der vestlige land vektla de sivile og politiske rettighetene og de kommunistiske landene vektla de økonomiske og sosiale rettighetene, er det nå større enighet om at menneskerettighetene er udelelige og gjensidig avhengige av hverandre. Dette ble slått fast på Wien-konferansen i 1993 som også etablerte FNs høykommissær for menneskerettigheter.³

Det internasjonale menneskerettighetssystemet i FN har også blitt reformert bl.a. ved opprettelsen av FNs menneskerettighetsråd (2006) som avløste den tidligere Menneskerettighetskommisjonen, og ikke minst ved de årlige landgjennomgangene under rådet (UPR – Universal Periodic Review) fra 2007. Under UPR gjennomgås hvert år en firedel av FNs medlemsland med hensyn til hvordan landets menneskerettighetsforpliktelser overholdes, og alle FNs medlemsland blir dermed gjennomgått i løpet av en fireårsyklus.

Internasjonal utvikling og bistand er kanskje det området hvor vi tydeligst har sett at en rettighetsbasert tilnærming har overtatt for en

[3] Vienna Declaration and Programme of Action (<http://www.unhchr.ch/huridocda/huridoca.nsf/%28symbol%29/a.conf.157.23.en>).

mer tradisjonell tilnærming basert på veldedighet. Rettighetsbasert tilnærming til utvikling har i løpet av 1990- og 2000-tallet blitt den dominerende tilnærmingen til internasjonalt utviklingsarbeid fra aktører som UNDP, UNICEF, vestlige lands bistandsorganer som DFID og Norad, og en rekke frivillige utviklingsorganisasjoner. Dette innebærer en endring fra å se på utviklingsarbeidets formål som å dekke udekte behov hos mottakere, til å fokusere på fattige menneskers rettigheter og å gjøre mennesker i stand til å ivareta og kjempe for rettighetene sine.

Rettighetstilnærmingens innpass i utviklingsfeltet har samtidig bidratt til at økonomiske og sosiale rettigheter (retten til mat, bolig, helsehjelp osv.) har kommet høyere på agendaen i tillegg til de sivile og politiske rettighetene som religionsfrihet, ytringsfrihet, forsamlingsfrihet osv. Store internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner som Human Rights Watch og Amnesty International har i løpet av 2000- og 2010-årene utvidet sitt arbeid fra å dekke de sivile og politiske rettighetene til i større grad å inkludere økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, og dermed bidratt til tilnærming og økt samarbeid mellom utviklings- og menneskerettighetsmiljøer.

I ARBEIDET MED DENNE UTREDNINGEN HAR MENNESKERETTIGHETSUTVALGET TATT UTGANGSPUNKT I HVILKE NYE UTFORDRINGER OG PROBLEMSTILLINGER SOM KIRKEN BØR TA STILLING TIL NÅR DEN UTFORMER SITT MENNESKERETTIGHETSENGASJEMENT FOR EN NY TID.

Rettigheter under press

Samtidig som menneskerettighetene er styrket både i retorikken og i noen grad når det gjelder gjennomføringsmekanismene, er menneskerettighetene også under økende press på noen områder. I Russland og Sentral-Asia er for eksempel situasjonen for menneskerettighetsforvarere mange steder svært kritisk. I årene etter 11. september 2001 så vi en utvikling der USA undergravde torturforbudet og søkte å innsnevre definisjonen av tortur, og samtidig en utvikling mot at fengsling uten lov og dom og utenomrettslige henrettelser i større grad ble

akseptert. Kongo, Eritrea og Colombia er bare noen eksempler på land der store befolkningsgrupper daglig får sine rettigheter krenket utenfor internasjonale mediers søkelys.

I Norge har vi de siste årene sett tendenser til en økt skepsis i politiske miljøer mot å ratifisere nye konvensjoner og tilsynsmekanismer, noe som kan ha bidratt til at Norge foreløpig (november 2013) ikke har ratifisert tilleggsprotokollene til de tre konvensjonene *Konvensjonen om barns rettigheter*, *Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter* og *Konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. En slik utvikling kan gjøre det vanskeligere for Norge å opprettholde sin troverdighet som forsvarer av menneskerettighetene, et område som har stått sentralt i norsk utenrikspolitikk.

Noen premisser for en ny gjennomgang av kirkens engasjement

Behandlingen av menneskerettighetsspørsmål i kirken har historisk sett vært preget av et skille mellom «nasjonale» og «internasjonale» menneskerettighetsspørsmål, der Mellomkirkelig råd har sett det som sitt mandat å arbeide med de «internasjonale» sakene. Denne inndelingen preger for eksempel Mellomkirkelig råds behandling av Jan-Olav Henriksens utredning i 1988, som avgrensner seg til å behandle de «internasjonale» sakene.

I dag er det imidlertid vanskelig å opprettholde en klar avgrensning av hva som er «internasjonale» menneskerettighetssaker. For det første er menneskerettighetene i sin natur internasjonale, og mye av deres styrke ligger i at de innebærer en behandling av saker på internasjonalt nivå og etter internasjonalt godkjente prinsipper og mekanismer. Samtidig gjør globaliseringsprosesser, økende migrasjonsstrømmer, europeisk integrasjon og åpning av grenser et slikt skille mindre naturlig i dag enn for 25 år siden.

Menneskerettighetsutvalget har derfor lagt opp til at Den norske kirkes engasjement for menneskerettigheter skal behandles under ett og bli fremmet som en egen sak for Kirkemøtet. Utvalget ønsker at Kirkemøtet skal ha en selvstendig behandling av saken, og at ambisjonen skal være at den legger føringer for hele det arbeidet for menneskerettigheter som gjøres av kirken fra sentralt hold, og samtidig være en

ressurs for lokalt arbeid. Det betyr at mens saken «eies» av Mellomkirkelig råd og rådets fagorganer KISP og Menneskerettighetsutvalget (MRU), har det også vært naturlig å involvere andre i Den norske kirkes organer som arbeider med menneskerettighetsrelaterte saker. I tillegg har det vært et ønske om at arbeidet som gjøres skal være nyttig også for andre aktører i kirken som engasjerer seg i menneskerettighetsspørsmål, for eksempel menigheter, bispedømmer og organisasjoner tilknyttet Den norske kirke.

Når en gruppe tilreisende rom slår seg ned med sine telt utenfor en kirke i Oslo sentrum, blir både den lokale menigheten og Den norske kirke utfordret på grunnleggende spørsmål som gjelder både menneskesyn, nestekjærlighet og menneskerettigheter – helt nær oss. Samtidig er romfolks vanskelige situasjon et europeisk problem, og utfordringene for rom i Oslo, inkludert de menneskerettslige som retten til en adekvat levestandard og retten til mat og bolig, må også løses på et internasjonalt europeisk nivå.

Da Mellomkirkelig råd i september 2010 hadde oppe spørsmålet om ratifisering av tilleggsprotokollen til Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, ble kirkens rolle som moralsk pliktberer diskutert, og rådet ba *«sekretariatet, i samarbeid med Kirkerådet, å vurdere muligheten for et samarbeidsprosjekt med relevante kirkelige og diakonale institusjoner for å vurdere kirkens diakonale ansvar som moralsk pliktberer i møte med Det internasjonale menneskerettighetssystemet.»* Dette er en av grunnene til at Menneskerettighetsutvalget ble bedt om å starte et bredere arbeid med kirkens engasjement for menneskerettighetene, og denne utredningen forsøker derfor å nærme seg en forståelse av hva dette ansvaret innebærer.

Sentrale spørsmål for en ny behandling av Den norske kirkes menneskerettighetsengasjement

I arbeidet med denne utredningen har Menneskerettighetsutvalget tatt utgangspunkt i hvilke nye utfordringer og problemstillinger som kirken bør ta stilling til når den utformer sitt menneskerettighetsengasjement for en ny tid.

Dette dokumentet er delt inn i en *generell* del og en *tematisk* del. I den generelle delen gis det i kapittel 2 en presentasjon av menneskerettighetene og menneskerettighetssystemet. Kapittel 3 reflekterer så rundt religionenes forhold til menneskerettighetene, før kapittel 4 drøfter hvordan en teologisk tolkning av menneskerettighetene fra et luthersk perspektiv kan gi et grunnlag for Den norske kirkes engasjement for menneskerettighetene. Kapittel 5 tar så for seg kirkens moralske pliktbererrolle og diskuterer prioriteringer for Den norske kirkes arbeid med menneskerettighetene, før kapittel 6 drøfter det lokale engasjementet spesielt.

Den tematiske delen identifiserer noen temaområder der Menneskerettighetsutvalget mener det kreves særskilt refleksjon omkring det kirkelige engasjementet. Her kunne flere tema vært tatt med, men utvalget har særlig valgt å fokusere på tema der nye problemstillinger er reist de siste tiårene: retten til liv, religions- og livssynsfrihet, miljø, fattigdom, rettighetsbasert utvikling, migrasjon, urfolk, kastediskriminering, kjønn og menneskerettigheter, LHBT-rettigheter⁴, funksjonshemmedes rettigheter og barns rettigheter.

[4] LHBT: Lesbiske, homofile, bifile og transpersoner.

